

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Het andere Iran

De vermeende uitzonderingspositie van het Midden-Oosten, met zijn autoritaire staten met een zwak middenveld en een stagnerende economie, wordt vaak verklaard uit de conservatieve invloed van de islam, die een onveranderlijke essentie zou hebben. De ontwikkeling van Iran laat zien dat deze niet bepaald onschuldige redenering onjuist is. Zij miskent de enorme interne dynamiek onder invloed van politieke, ideologische, sociaaleconomische en demografische krachten. In dat proces is de islam onderhevig aan herinterpretaties en zelf slechts één van de factoren in de botsing tussen de samenleving en de politieke macht.

door *Peyman Jafari*

De auteur is een Nederlands-Iraans politicoloog en Iran-deskundige. In 2009 verscheen van zijn hand het boek *Het andere Iran. Van de revolutie tot vandaag*. Hij is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis en promoveert op de relatie tussen de politieke veranderingen en de sociaaleconomische structuren in Iran.

IRAN IS EEN UITZONDERLIJK LAND, misschien zelfs een uniek land, in een uitzonderlijke regio. Dat is tenminste de stellige overtuiging van nogal wat intellectuelen en politici in het Westen. Minder bekend is dat de islamisten, aanhangers van de politieke islam, in Iran deze opvatting delen.

Tijdens een bezoek aan de Universiteit van Teheran in 2008 vertelde een hoogleraar Internationale Betrekkingen me dat sinds de Vrede van Westfalen in 1648 het internationale statensysteem gebaseerd is op drie principes die in de volgende volgorde het handelen van afzonderlijke staten bepalen: territorium, politiek, en religieuze en culturele identiteit. Volgens hem zette de 'Islamitische' Revolutie van 1979 die volgorde op haar kop door religie tot leidraad van de staat te maken. Sindsdien zou de Islamitische

Republiek, die na de Revolutie gevestigd werd, een uitzonderlijke positie in het internationale statensysteem innemen.¹

ESSENTIALISME

Wetenschappers discussiëren graag over de vraag hoe uitzonderlijk bepaalde landen en regio's zijn. Dat debat wordt gevoed door bestaande verschillen tussen landen en regio's. De uitzonderingspositie van het Midden-Oosten, met zijn autoritaire staten met een zwak middenveld en een stagnerende economie, wordt vooral verklaard uit de invloed van de islam.

De interne dynamiek van landen in het Midden-Oosten wordt vaak enorm onderschat

Deze verklaring berust echter op een essentialistische benadering: de gedachte dat islamitische landen in het Midden-Oosten een typerende en onveranderlijke 'essentie' hebben – de islam – die hun ontwikkeling bepaald en min of meer

onveranderlijk is.² Het gevolg is dat de veelvormigheid van die landen en de invloed van andere factoren dan religie worden genegeerd.

Historische continuïteit wordt toegeschreven aan de rol van de islam, terwijl de interne dynamiek van deze landen enorm onderschat wordt. Waar verandering gesignaleerd wordt, wordt ze vaak toegeschreven aan prowesterse elites en externe factoren. Sociale klassen en bewegingen, economische processen, demografische factoren, ideologische debatten en politieke strijd als *interne* krachten van verandering verdwijnen naar de achtergrond, terwijl ze een hele grote rol hebben gespeeld. Dat blijkt wel uit het voorbeeld van Iran.

POLITIEKE ISLAM

De verwarring over de Islamitische Republiek van Iran begint al bij de revolutie van 1979, die ayatollah Khomeini aan de macht bracht. De revolutie wordt vaak als 'islamitisch' omschreven omdat religieuze waarden de drijvende kracht zouden zijn geweest en omdat de revolutie het vestigen van een islamitische staat tot doel zou hebben gehad. Deze interpretatie negeert echter vier basale feiten. Ten eerste waren de islamisten rond Khomeini slechts één van de groeperingen in het politieke krachtenveld en konden ze pas na de bloedige onderdrukking van nationalistische en linkse stromingen de leiding van de revolutie in handen krijgen. Daarnaast waren de islamisten zelf niet homogeen, waardoor er na de revolutie diverse politieke fracties ontstonden die elkaar continu bestreden. Ten derde

werd de revolutie veroorzaakt door factoren die ook in de revolutionaire transformaties van niet-islamitische ontwikkelingslanden een grote rol hebben gespeeld. Ten vierde kon Khomeini een leidende rol in de revolutie veroveren door te breken met de sjiitische traditie in Iran. Via een herinterpretatie formuleerde hij een politieke islam die een antwoord bood op de prangende problemen van de Iraanse samenleving van dat moment.

De sjiitische geestelijken in Iran hadden zich door de eeuwen heen afzijdig gehouden van de politiek of hadden juist een religieuze rechtvaardiging gegeven aan de monarchie. Ook Khomeini had aanvankelijk deze quietistische traditie gevolgd, tot hij zich vanaf begin jaren zestig begon te verzetten tegen de sjah. Hij formuleerde in 1969 zijn doctrine van de *velayat-e faqih* (letterlijk: de voogdij van de jurist) die de religieuze en politieke leiding in handen van de hoogste geestelijke legt. Ondanks zijn nadruk op tradities was dit een radicale vernieuwing die de islam politiseerde. Khomeini's politieke islam won in de daaropvolgende jaren aan populariteit, niet door de *velayat-e faqih*, die tot na de revolutie nauwelijks meer door Khomeini genoemd werd, maar doordat hij juist een antwoord formuleerde op heel moderne problemen: nationale afhankelijkheid en sociale ongelijkheid. Een analyse van de leuzen en eisen van de revolutie laat zien dat twee in essentie niet-religieuze factoren een grote mobiliserende rol speelden.

De eerste factor is het nationalisme dat sinds de negentiende eeuw een prominente rol speelt in de Iraanse politiek. Vanaf die periode begonnen Rusland en Engeland de Iraanse politiek en economie te onderwerpen aan hun eigen belangen. Dit gebeurde niet alleen door het gebruik van economische machtsmiddelen en de steun aan autoritaire monarchen en politici, maar ook door directe militaire interventies. Tijdens de Constitutionele Revolutie van 1906-1909, de eerste poging van Iraniërs om hun land te democratiseren, intervenueerden zowel Rusland als Engeland in het voordeel van de autocratie. Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw werd die rol overgenomen door de Verenigde Staten, die samen met de Britten in 1953 een staatsgreep op touw zetten tegen de democratisch gekozen premier Mossadeq, die de autoritaire macht van de sjah wilde inperken en de Iraanse olie-industrie wilde nationaliseren. In de daaropvolgende twee decennia werd de sjah tot woede van de bevolking financieel en militair gesteund door de Verenigde Staten. De nationalistische sentimenten onder de bevolking werden tot aan de jaren zestig van de twintigste eeuw door seculiere krachten (nationalisten en communisten) gekanaliseerd. Nadat ze in 1953 geminimaliseerd werden en ook daarna door vervolging en door hun eigen strategische fouten marginaal bleven, ontstond er een politiek vacuüm, waarbij de leus *esteqlal* (onafhankelijkheid) in het lucht-

ledige bleef hangen. In 1963 wierp Khomeini zich op als voogd toen de sjah in 1963 tienduizenden Amerikanen in Iran immuniteit voor de Iraanse wet verleende. Met zijn anti-imperialistische retoriek wist hij vanaf dat moment steeds meer mensen achter zich te scharen en andere, concurrerende politieke stromingen de pas af te snijden. Zijn politieke islam was in dat opzicht niets meer dan nationalisme in een religieus jasje.

De tweede factor was de sociale misère, zoals die tot uiting kwam in een grote kloof tussen arm en rijk, uitdijende sloppenwijken in Teheran en armoede op het platteland. Khomeini maakte van de islam een revolutionaire ideologie in de strijd van arm tegen rijk. De linkse krachten zette hij op een zijspoor door hun eigen termen te incorporeren. Zo zei hij: ‘We zijn voor de islam, niet voor kapitalisme en feodalisme, niet voor de landrovers, maar voor hen die op blote voeten lopen, voor de onderdrukte klassen. De islam is ontstaan vanuit de massa’s, niet vanuit de rijken. De martelaren van de Islamitische Revolutie waren allemaal leden van de lagere klassen, de boeren, de industriële arbeiders en de handelaren van de bazaar.’³ De politieke islam van Khomeini was in vergelijking met revolutionaire projecten in niet-islamitische landen dus helemaal niet zo uitzonderlijk.

Niet alleen de revolutie, maar ook de Islamitische Republiek zelf blijkt minder uitzonderlijk te zijn wanneer we naar de sociaaleconomische, ideologische, en politieke aspecten kijken. Bovendien wordt het zichtbaar dat elk van deze aspecten tegengestelde krachten bevat, die in de afgelopen drie decennia door hun permanente botsing de Islamitische Republiek van binnenuit hebben veranderd. Deze interne tegenstellingen vormen als het ware de centrifugale krachten die de Islamitische Republiek in verschillende kanten hebben geduwd. Zoals de crisis na de presidentsverkiezing in 2009 liet zien, heeft dit proces een kritisch moment bereikt.

TUSSEN STAATSKAPITALISME EN DE VRIJE MARKT

De politieke beweging die in 1979 de sjah ten val bracht, bestond uit verschillende sociale klassen met tegengestelde belangen. Khomeini slaagde erin met zijn politieke islam een brede coalitie te vormen van de gepolitiseerde geestelijken, de traditionele middenklasse van de bazaar (handelaren, winkeliers en ambachtslieden), de geradicaliseerde nieuwe middenklasse (professionals, advocaten, artsen, ingenieurs) en de lagere klassen (werknemers, boeren en de armen uit de sloppenwijken). Na de revolutie namen de *bazaaris* de plaats in van de oude economische elite die het land uit gevlucht was, waardoor ze zich in snel tempo konden verrijken. Dat gold ook voor veel geestelijken en hun familieleden, die nauwe banden hadden met deze bazaaris. Loyaliteit aan Khomeini gaf leden van

de nieuwe middenklasse de mogelijkheid om de plaats in te nemen van de gevluichte managers en op die manier op de maatschappelijke ladder te klimmen. Bovendien konden honderdduizenden van hen een baan krijgen in de nieuwe uitdijende bureaucratie. Een deel van hen kreeg hoge posities als bestuurder of topmanager van genationaliseerde bedrijven en religieuze stichtingen, de *bonyads*, die naast hun sociale welzijnswerk veel economische activiteiten ontplooiden. Juist die activiteiten gaven hun in de jaren die volgden de mogelijkheid om een lucratieve bron van inkomsten aan te boren. Hoewel een deel van de lagere klassen aanvankelijk ook voordelen kreeg – zoals land, subsidies en baantjes in de Revolutionaire Garde –, raakten ze later steeds meer vervreemd van de nieuwe elite van Islamitische Republiek, die zowel in de staat als in de private sector haar eigen economische belangen had.

Niet alleen de sociale klassen die de revolutie gemaakt hadden bewogen in verschillende richtingen, ook de visies op de gewenste economische koers van de Islamitische Republiek verschilden nogal. Na de revolutie ontstond er een conflict tussen een staatsgeleide economie en een vrije-markteconomie. Door de postrevolutionaire economische crisis, de oorlog met Irak en de noodzaak om de lagere klassen met subsidies en sociale voorzieningen tegemoet te komen, kregen de etatisten de overhand. Zij brachten ongeveer tachtig procent van de economie onder de controle van de staat en religieuze stichtingen, de *bonyads*. Deze staatskapitalistische oriëntatie was vergelijkbaar met wat in de jaren vijftig en zestig in veel derdewereldlanden gebeurde.

Vanaf begin jaren negentig begon de regering, eerst onder president Rafsanjani (1989-1997) en vervolgens onder president Khatami (1997-2005), met de liberalisering van de economie. Via privatiseringen, afschaffing van prijscontroles en inperken van subsidies kwam er meer ruimte voor de vrije markt. Maar nog belangrijker was dat de staat zijn focus verlegde van het leveren van sociale voorzieningen naar het bevorderen van kapitaalvermeerdering. Hierdoor kon er een nieuwe economische elite ontstaan, waarvan Rafsanjani's familie zelf een exponent is. Het zakenblad *Forbes* schreef in 2003 na een uitgebreid onderzoek: 'De revolutie van 1979 veranderde de clan van Rafsanjani in commerciële pasja's. Een van zijn broers stond aan het hoofd van een van de grootste kopermijnen van het land, een ander was de baas van het tv-netwerk [...]. Via verschillende stichtingen en nepbedrijven controleert de familie een van de grootste bedrijven, de fabriek die Daewoo-auto's assembleert, en de beste privévluchtvaartmaatschappij van Iran.'⁴

Privatiseringen in de Islamitische Republiek lijken erg veel op wat de Amerikaanse econoom Joseph Stiglitz 'bribarisation' heeft genoemd. Net

als in de voormalige Sovjet-Unie en veel derdewereldlanden is privatisering een middel waarmee de nomenclatuur haar economische macht behoudt, terwijl ze tegelijk de overgang van het staatskapitalisme naar het vrijmarktkapitalisme begeleidt. Geprivatiseerde bedrijven worden vaak weer opgekocht door overheidsinstellingen, bonyads of de Revolutionaire Garde. Zo werd in juni 2009 bijvoorbeeld het Teheran International Expo Centre geprivatiseerd. De Organisatie voor Privatisering droeg 95 procent van het land en bezittingen ervan over aan een onderdeel van de Revolutionaire Garde, zonder dat anderen in staat werden gesteld een bod te doen. Een ander voorbeeld is de privatisering van de National Iranian Copper Industries Company in 2007 voor 1,1 miljard dollar. In dit geval waren de

kopers andere staatsinstellingen, waaronder de pensioenfondsen van het nationale staalbedrijf en de nationale omroep.

De economische ontwikkeling van de Islamitische Republiek – de liberalisering van een staatsgeleide economie – is in dat opzicht vergelijkbaar met die van andere ontwikkelingslanden. Het resultaat is een

De groeiende nieuwe middenklasse eist meer politieke en sociale vrijheden op en keert het islamisme de rug toe

vrije markt die gedomineerd wordt door aan de staat en de Revolutionaire Garde verbonden conglomeraten en een klein maar groeiend privaat kapitaal. Daarbij is aan de ene kant sprake van een tegenstelling binnen de economische klasse aan de top, tussen een bureaucratistische staatsklasse en de nieuwe rijken. Aan de andere kant is er een groeiende tegenstelling tussen deze beide groepen en de lagere klassen, die te lijden hebben onder hoge werkloosheid en inflatie.

Net als in andere ontwikkelingslanden heeft het ontstaan van een complexe economie en de uitbreiding van het onderwijs geleid tot de groei van de nieuwe middenklasse, die meer politieke en sociale vrijheden opeist en het islamisme – niet de islam – de rug toekeert. De uitbarsting van de grootste protesten sinds de revolutie van 1979 in de zomer van 2009 waren een uiting van de sociaaleconomische en politieke frustraties van de lagere klasse en de middenklasse.

TUSSEN TRADITIE EN MODERNITEIT

Khomeini's politieke islam combineerde vanaf het begin moderne en traditionele elementen. Hij was tegelijk revolutionair en conservatief doordat hij de samenleving wilde veranderen en tegelijk een mythisch verleden

verheerlijkte. Dit ideologische amalgaam leidde tot botsingen met traditionalisten die een letterlijke lezing van de Koran bepleitten. ‘Waar in de islamitische geschiedenis vind je een parlement, een president en een kabinet van ministers? In feite heeft tachtig procent van wat we nu doen geen precedent in de islamitische geschiedenis’, was het antwoord van Khomeini’s rechterhand Ali Akbar Hashemi Rafsanjani (president van 1989 tot 1997) op de traditionalisten.⁵

Vanaf het begin waren er ideologische tegenstellingen onder de islamisten zelf. Sommige van hen grepen terug op *fiqh-e sonnati* (traditionele jurisprudentie), terwijl anderen zich op de *fiqh-e puya* (dynamische jurisprudentie) baseerden, die veel meer ruimte bood voor interpretatie. Zo koos ayatollah Montazeri, die op 19 december 2009 stierf, na de presidentsverkiezingen van juni 2009 de kant van de oppositie, omdat hij veel meer de nadruk op de wil van het volk legde als bron van politieke legitimiteit. Ayatollah Mesbah-Yazi, de geestelijke mentor van president Ahmadinejad, benadrukte juist de hemelse oorsprong van politieke legitimiteit die door Opperste Leider Ali Khamenei belichaamd wordt. Daarom zou iedereen die tegen hem inging, tegen Allah zelf ingaan.

De botsing van ideologieën heeft zelfs tot de opkomst van ‘nieuwe religieuze denkers’ en een postislamistische stroming geleid.⁶ De dissidente filosoof Abdolkarim Soroush, die zelf een van de radicale islamisten van het eerste uur was, beweert al vanaf het begin van de jaren negentig dat er weliswaar een ware islam bestaat, maar dat de interpretaties ervan aan tijd en plaats gebonden zijn. Hij heeft zich opgeworpen als een pleitbezorger van een ‘religieuze democratie’ en meent dat ‘een ideale religieuze samenleving [...] op niets anders dan het democratisch argument gebaseerd kan zijn’.⁷ Soortgelijke argumenten, die zelfs een verdergaande secularisering van de politiek bepleiten, zijn afkomstig van twee geeste-

*In de Islamitische Republiek
is niet zozeer de politiek
geïslamiseerd, maar de islam
gepolitiseerd*

lijken, Mohammad Shabasteri and Mohsen Kadivar. De laatste heeft zich recentelijk zelfs fel uitgesproken tegen de positie van de Opperste Leider.

Al tijdens het leven van ayatollah Khomeini liepen de ideologische debatten tussen zijn volgelingen

hoog op, vooral als het om economische kwesties ging. Als leidraad voor besluitvorming introduceerde Khomeini toen het principe van *maslahat*. Volgens dit principe moet er gedaan worden wat het beste is voor de islamitische staat, zelfs als dat betekent dat religieuze voorschriften zoals bidden, vasten en de reis naar Mekka overtreden moeten worden.

Dit principe maakt duidelijk dat in de Islamitische Republiek niet zozeer de politiek geïslamiseerd is, maar dat de islam gepolitiseerd is. ‘Maslahat’ is voor de Islamitische Republiek in feite wat de ‘raison d’état’ voor andere staten is. De staat die in naam van ‘islamitische principes’ werd opgericht, kan diezelfde principes opzijschuiven als haar eigen belang in het geding is. Dat verklaart ook waarom de buitenlandse politiek van de Islamitische Republiek veel meer door realpolitik gedreven wordt dan door messianisme.

TUSSEN DEMOCRATIE EN THEOCRATIE

Als politieke bestuursvorm heeft de Islamitische Republiek vanaf haar ontstaan twee tegengestelde elementen gecombineerd: republikeinse democratie en theocratische dictatuur. Ook zo’n hybride politieke systeem is niet uitzonderlijk, maar een kenmerk van veel ontwikkelingslanden. In de Islamitische Republiek zijn er verkiezingen voor de gemeenteraden, het parlement, de president en de Raad van Experts, die toezicht houdt op het functioneren van de Opperste Leider. Deze verkiezingen hebben in het verleden een veel grotere mate van participatie en competitie laten zien dan ten tijde van de sjah of in de Arabische landen. Deze verkiezingen zijn echter altijd erg beperkt geweest, omdat de macht van de republikeinse instituties ondergeschikt is aan de theocratische instituties. De Opperste Leider heeft in dit systeem immers het laatste woord. Bovendien heeft de Raad van Hoeders, waarvan de leden voor de ene helft door de Opperste Leider benoemd worden en voor de andere helft door het parlement gekozen worden, de bevoegdheid om alle kandidaten voor gekozen functies goed of af te keuren.

Toen Khatami in 1997 president werd, initieerde hij een aantal politieke hervormingen die burgers een iets grotere ruimte voor politieke participatie gaven, en hij legde de nadruk op de republikeinse instituties. Zijn hervormingen werden echter tegengewerkt door de conservatieve krachten die hun machtsbasis in de theocratische instituties hebben. Ze keurden hervormingsgezinde kandidaten af en saboteerden de besluiten van het parlement en de regering. Door hun nauwe banden met de Revolutionaire Garde, waarvan de leiding loyaal is aan de Opperste Leider, Khamenei, waren ze in staat om de hervormers met geweld en intimidatie tegen te houden. Nadat Ahmadinejad in 2005 tot president werd gekozen nam de macht van de Revolutionaire Garde verder toe en werden de theocratische instituties versterkt. Sinds zijn frauduleuze verkiezing vorig jaar is dit proces versneld en kreeg de Islamitische Republiek meer kenmerken van een militaire dictatuur.

MAATSCHAPPELIJKE VERANDERINGEN

Tot nu toe hebben we gezien hoe de Islamitische Republiek door sociaal-economische, ideologische en politieke factoren gevormd is. Deze factoren houden weliswaar verband met een specifieke interpretatie van de islam, maar kunnen er niet toe gereduceerd worden. Een net zo belangrijke rol wordt gespeeld door maatschappelijke veranderingen die paradoxaal genoeg door de politieke islam zelf gecreëerd zijn en nu de fundamenten van de Islamitische Republiek ondermijnen.

De economische veranderingen onder de Islamitische Republiek hebben bijvoorbeeld geleid tot een toename van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt en in het onderwijs. Sinds 1979 was het voor vrouwen veel moeilijker geworden om buitenshuis te werken, waardoor hun deelname aan de arbeidsmarkt sterk daalde. Maar tijdens de oorlog tussen Iran en Irak gedurende de jaren tachtig werd op verschillende manieren weer een beroep gedaan op vrouwen. Met het relatieve economisch herstel vanaf de jaren negentig vonden steeds meer vrouwen een baan, zodat in 1996 een op de acht vrouwen werkte, net als vóór de revolutie. Deze trend heeft zich sindsdien sterk voortgezet. De deelname van vrouwen aan het hoger onderwijs steeg van 12 procent vóór de revolutie, via 40 procent in 1996 naar 63 procent in 2005.

Demografisch gezien heeft er een enorme vergroening plaatsgevonden. Meer dan twee derde van de zeventig miljoen inwoners is jonger dan dertig jaar. Door urbanisatie leeft het merendeel van de bevolking, zo'n zeventig procent, tegenwoordig in steden. Analfabetisme onder volwassenen is door de uitbreiding van het onderwijssysteem sterk teruggedrongen, van vijftig procent in 1977 tot zeventien procent in 2006.⁸

Onderzoeken laten ook een trend van secularisering zien. Dat betekent niet dat de bevolking areligieus of antireligieus aan het worden is, maar dat steeds meer mensen zelf invulling geven aan hun geloof. Een individuele geloofsbeleving keert zich tegen de strikte regels die door conservatieve geestelijken opgelegd worden. Er is daarom vooral onder jongeren een toenemende afkeer van geestelijken – niet van de islam als zodanig. Het gevolg van deze veranderingen is dat een jonge, relatief hoogopgeleide, stedelijke bevolking steeds vaker en harder botst met de sociale en politieke beperkingen van de Islamitische Republiek.

De gebeurtenissen sinds juni 2009 hebben laten zien dat de Iraanse samenleving een enorm potentieel heeft om haar eigen lot te bepalen, onafhankelijk van externe krachten. Dat potentieel is het resultaat van politieke, ideologische, sociaaleconomische en demografische krachten. In dat proces is de islam onderhevig aan herinterpretaties en zelf slechts één van de factoren in de botsing tussen de samenleving en de politieke macht.

Noten

-
- 1 Deze hoogleraar had echter grote moeite om te verklaren waarom de Islamitische Republiek in haar buitenlandse politiek nauwelijks opkomt voor haar Tsjetsjeense geloofsgenoten maar wel goede relaties aanknoopt met Rusland.
 - 2 Essentialisme is geen onschuldige denkfout, maar een hoeksteen van het oriëntalisme, dat in de woorden van Edward Said een discursief mechanisme is voor de productie van kennis als een machtsmiddel in politieke, economische en militaire onderwerping van het Midden-Oosten aan westerse mogendheden; zie Zachary Lockman, *Contending visions of the Middle East. The history and politics of Orientalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
 - 3 Zie voor de evolutie van Khomeini's ideeën over de staat, de samenleving en de economie Ervand Abrahamian, *Khomeinism. Essays on the Islamic Republic*. Londen: Tauris, 1993.
 - 4 Paul Klebnikov, 'Millionaire Mullahs', *Forbes*, 21 juli 2003.
 - 5 Abrahamian 1993, p. 15.
 - 6 Zie over postislamisme Asef Bayat, *Making Islam democratic. Social movements and the post-Islamist turn*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2007.
 - 7 Geciteerd in Ray Takeyh, *Hidden Iran. Paradox and power in the Islamic Republic*. New York: Times, 2006, p. 45.
 - 8 Cijfers van de Wereldbank (www.data.worldbank.org).